

מסורת לעומת השקפה

בין רב האי גאון לבין הרי"ף, על עובדא באימיה דרמי בר חמא

- פירוש הרי"ף
- תורף דברי הגאון
- תורף השגת הרי"ף
- נקודת הויכוח
- על דרך מחשבתו של הגאון
- נספח - תשובה אחרת לרה"ג

*

פירוש הרי"ף לשמענתא דאימיה דרמי בר חמא (כתובות צד, ב)

רבנו יצחק אלפסי - בעל הלכות הרי"ף על מועד, נשים וניזקין, הוסיף בסוף חיברו לכתובות פירוש בערבית לשלש סוגיות, בהם ראה צורך להרחיב כי הקדמונים פירשוהו שלא כהוגן. ואלו דבריו בהלכותיו בכתובות פרק עשירי, בסוגית שלש נשים: "ופרישנא לה בלשון ערבי וכתבינא ליה בסוף הדין מסכתא בהדי פירוש תרתי שמעתתא אחרניאתא מהאי מסכתא דחזינא בהון פירושי דלא סלקי ומשום הכין קא פרישנא להון וארוחנא בפירושיהן לפום מאי דחזינן ומאן דמעיינן בהון קאים על בורייהון". הפירוש לסוגיה זו הוא מזכיר בהלכותיו על הסוגיה: "וכבר פרישנא עיקרי הדין שמעתא פירושא רויחא בלשון ערבי וכתבינא ליה בסוף הדין מסכתא".

כפי שנאמר, את הפירושים כתב הרי"ף בערבית. הנוסח הערבי השתמר בכמה כת"י ובנוסף ידועים כיום חמש תרגומים שונים. שנים מהם הובאו (במקביל) בדפוס ווילנא על הדף מתחת להלכות הרי"ף, כל פירוש במקומה. האחד מתוך הרמ"ע מפאנו והשני מתוך הספר תמיד דעים. תרגומים נופים יש בכ"י פריס 311 ובכת"י לונדון 477. תרגום נוסף ובדרך כלל מדויק יותר נדפס ב: The Jewish Quarterly Review כרך 19 ע' 394 ואותו הנחתי כבסיס להעתקה שלהלן, והרשאתי לעצמי לערוך בו שינויים שרירותיים מהתרגומים הנוספים כי אין כאן מצדי אפילו ניסיון להציג נוסח מדויק וביקורתי. והרי הפירושים הללו יושבים ומצפים לר' עזרא שבט, המומחה הגדול לרי"ף, שערך והגיה במשך שנים את כל הלכות הרי"ף.

אלו שלש הלכות מן המסכתא שהבטחנו לבאר. ההלכה הראשונה, (כתובות צד, ב) אימיה דראמי בר חמא צפרא כתבינהו לנכסה לראמי בר חמא, לאורתא כתבינהו לר' עוקבא בר חמא. אתא ראמי בר חמא לקמיה דרב ששת אוקמיה בנכסיה אתא ר' עוקבא בר חמא לקמיה דרב נחמן אוקמיה בנכסי. אתא רב ששת לקמיה דרב נחמן אמר ליה מאי טעמא עבוד מר הכי. אמר ליה ומר מאי מטמא עבד הכי, אמר ליה משום דקדים. אמר ליה אטו בירושלים אנן דכתבינן שעות, ואלא מר מאי טעמא עבד הכי, אמר ליה שודא דדייני. אמר ליה אנא נמי שודא דדייני, אמר ליה חדא דאנא דיינא ומר לאו דיינא ועוד מעיקרא לאו בתורת הכי נחתת.

זאת היא לשון המאמר וכבר ראיתי כי נתקשו בו חכמים אחדים, ונשאל עליה גאון אחד והשיב תשובה ארוכה בלתי נכונה. והוא פסק כדברי המשנה (שם צג, ב) שאמרה היו כולם יוצאות ביום אחד כל הקודמת את חברתה אפילו שעה אחת זכת, אם גם היא בסוף העולם ואין כאן הבדל בין ירושלים ובין שאר מקומות.

ובזה המעשה של אימיה דרמי בר חמא, שהבדיל בין ירושלים ובין שאר ארצות, אמר שאין זה נכון ואין מורין כד, לפי שאין בו כח לדחות דברי המשנה, כל הקודמת את חברתה אפילו שעה אחת זכת. וגרמת רעיעותו אצלו, לפי שהוא סובר שהמעשה הזה הוא המעשה בפרק מי שמת (ב"ב קנא, א), ומפני ששונה המעשה בפרק מי שמת מזה המעשה, אמר, שהלשון משובשת מפני שאינה מסכמת לה, לפיכך אמר שאין עושין מעשה על פיו. זאת היא כוונת אותה התשובה בדרך קצרה.

ועיינתי בה ומצאתי שדבריו בטלים ואינם מתקבלים על הלב כמו שאבאר. מפני שהמעשה הזה אינו אותו המעשה שבפרק מי שמת ויתבאר הדבר מכפה פנים.

האחד, אם היה זה המעשה זהו שבפרק מי שמת, לא היה ראוי שרב ששת ידון דין קדימה, לפי שידוע ומפורסם במתנת שכיב מרע, שהמאחר הוא זכאי בה ולא הקודם, ויפה כחו של המאחר משל הקודם, והלכה כזו לא נתעלמה מרב ששת. ואפילו נתעלמה ממנו הלכה, לא היה ראוי ששייב לו רב נחמן שודא דדייני, אבל היה משיב לו כמו שהשיב לו בפרק מי שמת, הכי אמר שמואל כל שאילו עמד חוזר, חוזר במתנתו. ומכיון שלא השיב לו כן והשיב לו שודא דדייני, ידענו שמתנה זו מתנת בריא היא. וזה מוכיח שזה המעשה אינו זהו המעשה שבפרק מי שמת, שהרי באר שהדין בשכיב מרע, הואיל ואמר ומתה, ובמעשה הזה לא אמר ומתה. ועוד מפני שאמר רב ששת אי משום דהדרא בה הא שכיבא, והשיב רב נחמן הכי אמר שמואל כל שאילו עמד חוזר, חוזר במתנתו.

והשני, שבמעשה בכתובות הייתה הכתיבה לרמי בצפרא ולרב עוקבא באורתא, ר"ל בערב של אותו היום. ובמעשה שבפרק מי שמת הייתה הכתיבה לרמי באורתא ולרב עוקבא אחריו בצפרא ר"ל בבקר.

והשלישי, ששני המעשיות מסופרים בתלמוד ולא יתכן שיביא התלמוד בשני מקומות מעשה אחד על דבר אותם האנשים ואותם הדיינים בשינויים בפרטי המעשה ובתשובת הדיינים ובזמן, מבלי להקשות על דבר זה. אבל הואיל ומסופר המעשה פה באופן אחד ומסופר המעשה בפרק מי שמת באופן אחר ואין משיב ואין תמה על זה, היא הראיה היותר ברורה וההוכחה היותר מחוורת שהמעשה כאן אינו אותו המעשה שבנזיקין.

והואיל וביררנו בשלמות, שהמעשה הזה אינו אותו המעשה בפרק מי שמת, ראוי שאבאר מה ראוי לחלוק רב ששת ורב נחמן, ביחוד שמתנת בריא שהיא בקנין, הקודם אף בזמן מועט זכה בה ואין לבעל המתנה רשות לחזור. ולפי כללם שקבעו בו בדבריהם, (ב"ב קיד, א) קנין מאימתי חוזר, רבה אומר כל זמן שיושבין ורב יוסף אומר כל זמן שעסוקין באותו ענין. הואיל וכך הוא, [איך] יתכן שיפסוק רב נחמן שודא דדייני, שאין ראוי לפסוק שודא דדייני אלא כשאי אפשר לברר טענותיהם של בעלי הדיינים, כמו שאמרו (ב"ב צד, א), אתמר שני שטרות היוצאין ביום אחד רב אמר חולקין ושמואל אמר שודא דדייני. לפי שאין טענותיהם מבוררות ואין ידוע מי מהם הקודם, פסק דין שודא דדייני. אבל פה לאחד בצפרא והשני באורתא איך פסק דין שודא דדייני.

נשיב ונאמר, לו היה המעשה הזה בקנין כלומר בחליפין, לא היה קונה המתנה לפי הדין, אלא רמי בר חמא, ולא היה ראוי שיפסוק רב נחמן דין שודא דדייני כל עיקר, לפי שכבר זכה רמי בר חמא במתנה משעת הקנין. אבל המעשה היה בכתיבה בלא קנין, הלא תראה מה שאמרו, כתבינהו לנכסיה, ואין הקרקע נקנה בכתיבה אלא באופן שאמרו (קידושין כו, א), הקרקע נקנה בכסף ובשטר ובחזקה, ואמרו בשטר כיצד, כתב לו על הניר או על החרס אף על פי שאין בו שוה פרוטה שדי קנויה לך, שדי נתונה לך במתנה, הרי זו מכורה ונתונה.

ואין הקרקע נקנה בשטר אלא משעה שהגיע ליד מקבל המתנה, לא משעה שנכתב. הלא תראה דברי המשנה (ב"מ יח, א), שאנו אומרים כתובין היו ונמלך עליהן שלא ליתנן. ואפילו לדעת אביי (שם יג, א) שאמר עדיו בחותמיו זכין לו, לא היה קונה אלא אם כן הגיע השטר לידו קודם שחזר בו הנותן, אבל אם חזר בו הנותן קודם שהגיע השטר ליד מקבל המתנה, לא היה קונה המתנה ולא כלום. כמו שאמרו (שם), אלא הא דתנן מצא גיטי נשים ושחרורי עבדים דיאתיקי מתנה ושוברין, הרי זה לא יחזיר שאני אומר כתובין היו ונמלך עליהן שלא לתנן, וכי נמלך מאי האוי, הא אמרת עדיו בחתומין זכין לו, הני מילי היכא דמטא שטרא לידיה, היכא דלא מטא שטרא לידיה לא אמרינן.

והואיל וכן, לא תקום הקניה לרמי מפני שכתבת שטרו בצפרא, וידחה רב עוקבא אף על פי שלא נכתב שטרו אלא באורתא, כיון שאין לרמי עדים שיעידו שהגיע שטרו לידו משעת הכתיבה, ואפשר שהגיע שטר רב עוקבא לידו קודם שהגיע שטרו של רמי לידו, אף ששטרו נכתב ראשונה, זו היא סברת רב נחמן.

אבל רב ששת היה דעתו שנעמיד דבר על חזקתו וינתן הקרקע למי שקודם שטרו, אף על פי שהוא קודם שעה אחת, ואפשר שהגיע השטר לידו באותו שעה. ודעתו שבני אדם מקפידים בשעות ומזדרזים שיגיע השטר אליהם מיד, שיחול

השעבוד מאותה שעה, כמו שהם מקפידים על היום, שיחולו השעבוד והקנין מאותו היום¹. לכן פסק שהנכסים הם של רמי בר חמא, יען כי קדם לו איזה שעות.

ואמר לו רב נחמן אין ראוי לפסוק פסק דין כזה אלא בירושלים שהם רגילים לכתוב שעות, ומקפידים בשעות ומזדרזים שיגיע השטר אליהם בשעת כתיבתו, ואם שטר של אחד קדם אפילו שעה אחת, יודעים הם שיגיע השטר ליד בעליו באותה שעה. אבל בשאר מקומות שלא נהגו כך, אין ראוי לשער השערה כזאת, לפי שכל היום כולו הריהו כשעה אחת.

ואם הדבר כן אפשר שנשתהה השטר לבוא לידו של רמי, אחר שהגיע השטר ליד רב עוקבא קודם לכן, או אחר שצוותה לכתוב השטר לרב עוקבא, שבאותה שעה שצותה לכתוב השטר לרב עוקבא כבר חזרה בה ממה שכתבה לרמי. וגם כן אפשר שכבר הגיע השטר לידו של רמי, קודם שצותה לכתוב לרב עוקבא, ואז לא הייתה לה רשות לחזור בה, וכיון שכן הוא והרי טענותיהם שוות ואין לאחד דין קדימה על חברו, ראוי לפסוק דין שודא דדייני, לפי הכלל שני שטרות היוצאים ביום אחד רב אמר חולקין ושמואל אחר שודא דדייני.

וזה מוסיף חיזוק לפירוש הזה, שנשאו ונתנו בעדי חתימה כרתי ועדי מסירה כרתי למעלה, ובא אחר כך זה המעשה, ונראה כאלו הביאו אחר כן המעשה הזה, לפי שהוא מעינין דומה לו.

תורף דברי הגאון

הנחה היא ובידוע שסתם גאון אצל הרי"ף הוא רב האי, ראה הרב צ גרונר עלי ספר 13 צד 79. גם הסגנון ושקילת המקורות, מזכירה את קולו המדוד של רב האי. את ההלכה שקדימת שעות תקפה לא רק בירושלים, כתבה רב האי בספר המקח סימן כז, ובנוסף קיימת תשובה נוספת ממנו בעניין זה בנספח שבהמשך. אף שאין בידינו את תשובתו הארוכה של הגאון, מתוך תמציתם שהביא הרי"ף יש לנו ללמוד את תורף דבריו כלהלן:

- א. הגאון לומד את המשנה, שם נאמר במפורש "כל הקודמת את חברתה אפילו בשעה אחת זכתה". הייחוד של אנשי ירושלים היה רק בזה שהקפידו לכתוב שעות, כדי שידעו מי קדם למי, ועיקר הדין נאמר לכולי עלמא.
- ב. מאידך, בגמרא מופרש שרב נחמן אמר שקדימה בשעות אינו תקף רק בירושלים.
- ג. כעת מעמידם הגאון זה כנגד זה, פשטות המשנה, לעומת דברי רב נחמן ובוחרן מה לדחות מפני מה?
- ד. הגאון מוצא ריעותא בדברים המובאים בשם רב נחמן, כי הבבלי במקום אחר, מביא גרסה אחרת לסיפור², ולגרסה ההיא אין בדברי רב נחמן התייחסות לאנשי ירושלים.

¹ יש כאן אי בהירות, הלא הסיבה שבשטרי חוב לא חוששים למוקדם, הוא כי אין כותבים שטר ללווה, כשאינו מלווה עמו, ולרוב הראשונים, ה"ה למוכר כשאינו לוקח עמו, כאשר הקניין לא חל בשעת כתיבה. וא"כ כאן לפי הרי"ף שלא היו כאן עדי מסירה, רק עדי חתימה, הלא לא היו חותמין על השטר, אלא אם כן היה שם רמי בר חמא, ואין הדבר תלוי בזריזותם של מקבלי השטר. ואולי רשאים העדים לחתום אם בכוננתם להעביר השטר למלווה, או למוכר באותו היום. וכוננת הרי"ף לזריזותם של כל הנוגעים בדבר.

² **ההבדלים בין נוסחאות הסיפור**

כתובות צד, ב	בבא בתרא קנא, א
אמיה דראמי בר חמא בצפרא כתבתינהו לניכסה לראמי בר חמא, לאורתא כתבתינהו לרב עוקבא בר חמא. אתא רמי בר חמא קמיה דרב ששת, אוקמיה בניכסי. אתא רב עוקבא לקמיה דרב נחמן, אוקמיה בניכסי.	אימיה דרמי בר חמא באורתא כתבתינהו לניכסה לרמי בר חמא, בצפרא כתבתינהו לרב עוקבא בר חמא. [ומתה] . אתא רמי בר חמא לקמיה דרב ששת, אוקמיה בניכסי. אזל רב עוקבא בר חמא קמיה דרב נחמן, אוקמיה בניכסי.
אתא רב ששת לקמיה דרב נחמן, אמר ליה, מאי טעמא עבד מר הכי? אמר ליה, ומר מאי טעמא עבד הכי, אמר ליה משום דקדים. אמר ליה: אטו בירושלים אנו דכתבינן שעות, ואלא מר מאי טעמא עבד הכי, אמר ליה, שודא דדייני. אנא נמי שודא דדייני, א"ל, חדא, דאנא דיינא ומר לאו דיינא, ועוד, מעיקרא לאו בתורת הכי נחתת.	אתא רב ששת לקמיה דרב נחמן, אמר ליה, מאי טעמא אוקמיה מר לרב עוקבא בר חמא? אי משום דהדרא בה, והא שכיבא . אמר ליה, הכי אמר שמואל: כל שאילו עמד חוזר, חוזר במתנתו. אימור דאמר שמואל, לעצמו, לאחר מי אמר? אמר ליה, בפירוש אמר שמואל: בין לעצמו בין לאחר.

ה. הגאון מכריע: נוסח שנוי במחלוקת אינו יכול לערער על פשט לשון המשנה. עלינו להניח שגרסה זו של הסיפור משובש ואין לעשות מעשה על פיו.

תורף השגת הרי"ף

- א. ההבדל בין הנוסחאות אינו מסתכם כדברי הגאון, שבב"ב חסרים דברי רב נחמן "אטו בירושלים יתבינן". כי מתוך המו"מ בין רב ששת לרב נחמן בכתובות, ברור שלא התכוונו לפסוק הלכה על מתנת שכיב מרע.
- ב. יש הבדל בין הנוסחאות על זמני הסיפור.
- ג. אילו מסדרי התלמוד היו סבורים שמדובר באותו סיפור ונוסחאות שונות, לא היו עוברים על כך בשתיקה, אלא היו נושאים ונותנים בהם.

נקודת הויכוח

א) למותר להניח שאין ויכוח על כך שבב"ב הסיפור הוא על מתנת שכיב מרע, ובכתובות על מתנת בריא. גם ההבדל בין הזמנים, נכנס בחילופי הנוסחאות.

ב) הויכוח הוא על הטענה השלישית, כאן יש ויכוח בין רב האי גאון, ראש ישיבת גאון יעקב אשר בפומבדיתא, במדינת בבל, ממשיד מסורת הלימוד של האמוראים והסבוראים, באותו מקום, ובאותם דרכי לימוד ומסירה מרב לתלמיד, שכאשר הוא רואה כאן שני סיפורים עם בסיס דומה, הוא מניח שיש כאן שני נוסחאות של סיפור אחד שאחד מהם נכון והשני משובש³. לבין רבנו יצחק אלפסי, מגדולי צפון אפריקה וספרד, שהשכל, הסברא והיגיון נר לרגלו ובסיס לימודו, שאת התלמוד קבל בבת אחת כתוב וחתום כיחידה תמה ונקייה. כאשר הוא רואה שני סיפורים עם בסיס דומה, אך עם שינויים משמעותיים הנוגעים למסקנות הלכתיות, השקפתו על התלמוד מביאה אותו למעט במחלוקת על מעשה שהיה, ומחייבת אותו להניח ששתיקת התלמוד מלמדת שלא קרבו המעשיות זה לזה⁴.

ג) המשקל ללשון המשנה. בעוד שרב האי גאון לומד את המשנה ישירות, מדייק ממנה ופסק דרכה הלכה למעשה. הרי"ף בהשגתו לא רואה צורך להתייחס ללשון המשנה, אחר שיש לו את דברי רב נחמן המפורשים.

ד) יש כאן רובד נוסף, שיתכן והרי"ף התכוון אליה בהשגתו, ויתכן שלא נצרך אליו. כי הלא אף אם נקבל שיש כאן ריעותא בגופא דעובדא היכי הוה, עדיין לפנינו סתמא דגמרא שרב נחמן אמר את המשפט "אטו בירושלים יתבינן דכתבין שעות" שמשמעותו שרק בירושלים נאמרה ההלכה שכל הקודמת לחברתה אפילו באותו היום זכתה. וכאן אנו מגיעים לעומק דחיית הסוגיה של רב האי. כי כאשר הגאון אומר שהנוסח משובש, הוא לא מציג כאן מחלוקת הסוגיות, הוא אומר לנו שיש כאן נוסח שאינו מוגה של הסיפור, ולכן אין לסמוך עליו כלל.

על דרך מחשבתו של הגאון

בתשובה השנייה שבנספח, כותב הגאון, שרב נחמן פקפק על מידת הדיוק של העדים בשעות. את התשובה הוא מסיים: "ומימרא דרב נחמן לרב ששת לא הוי למידחא האי דינא פסיקא". אני קורא את דבריו כך: יש לנו משנה

³ נדמה שבאופן כללי אפשר לומר ש אצל רב האי ורב שרירא אביו אין התלמוד בבלי פה אחד ודברים אחדים כמו שאנו רגילים אצל הראשונים. ראה לדוגמה דברי רש"י בתג"א תרפז לג-לו על הסוגיה בשבועות מה, ב: ודקא אמרין מכלל דתרוייהו סבירא להו, ליכא למסמך עליה... ועוד דאיגליא לה מילתא דרמי בר חמא, דבדברי הבל קא מתלי ודחיתא ולא כלום קא מדחי... וכי הדין סברא לית למסמך עליה. לעומתו, הרמב"ן שם אינו מקבל את דבריו ופוסטו אותם בלשון זה: וראיתי לרבינו שרירא גאון ז"ל שהאריך הרבה בטענות לדחות דברי רמי בר חמא אלא שאין טענותיו מכריעות.

⁴ [אכן זהו דרכו של הרי"ף ומשנתו ביחס לתלמוד. ראה דומה לזה במו"ק י, א: "אדאמר ש"מ תלת, הוה ליה למימר ש"מ ארבע". ובברכות ה, ב: "דאי רב אססי מפליג אמתניתא, הוה מותבינן ליה תיובתא מיניה ומדלה אותבינן עליה מינה שמעינן דלא פליג רב אסי על האי מתניתא". גם בסוגיה זו בשני שטרות כותב הרי"ף: "מדלא אותבינן ליה ממתניתין שמעינן דלא פליגא דשמואל אמתניתין". עזרא שבט.]

מפורשת לעומת מימרא דרב נחמן ולכן עלינו לשים את המשנה עיקר ולמצוא דרך לדחות את דברי רב נחמן. אחר שהציג אפשרות של דחייה, תוך שהוא מודע לקושי הלשוני של פרשנותו, (כי הגמרא מדברת במפורש על צפרא ואורתא, לא על הבדלי שעות בודדות), הוא מסיים שבכל מקרה, בין מטעם זה ובין מטעם אחר, לא נדחה משנה מפורשת מלשון חכמים שנאמרה תוך הצגת שיח בין רב נחמן לרב ששת. ומדוע לא הזכיר בתשובה זו מאותה סיבה שדחה אותה בתשובה שהביא הרי"ף? אפשר שהתשובה שברי"ף מאוחרת לה, או שהגאון חזר בו, ראה דברי שם בהע' בד"ה אבל, ואפשר משום כבוד חכמים הסתר דבר, כשאפשר להציג דחייה בדרך אחרת.

נספח א – תשובת אחרת מרב האי גאון באותו עניין

מתוך: תשובות הגאונים החדשות (אופק) סימן קנ - הועתק מפרויקט השו"ת. השלמתי מילים מקוצרות תוך השארת גרש הקיצור. היה לפני צילום כתי"י על פיהם הצעתי תיקוני לשון בודדים.

וכתבת אשכחן למרנא בספר מקח וממכר פי אל פצל אל כז (= פרק כז) דאמר הכי, אל אול פי אל אול מן דוי אלחוקק אסבק מן אלדי בעדה וכו' ואן תסאות אלאוקאת וצח לנא סבאק בעצהם ולו בסאעה כאן אחק באלסבאק. (= היכא שבאו בעלי חובות מרובים כל מי שהוא מוקדם בשטרא הוא יגבה תחילה וכו' ואם יודע הדבר שקדם אחד לחברו אפילו בשעה, הוא יגבה תחלה⁵). וקשיא עובדא דאימיה דרמי בר חמא, דהוה ידיע מילת'א דרמי קדים, וקאמיר ליה רב נחמן לרב ששת אטו בירושלם יתבי'ן דכתבי'ן שעות, דאלמ'א כיון דלדידן לא כתבי שעות, כולי יומא כחדא שעתא דמי ושודא דדייני.

הכין חזינא, שזה שאמרת דהא יד[נ]ע⁶ מילתא דקדים, אנחנא לא חזינא לה להא מילתא פסיקתא היא⁷, כמתנייתין דינא ברירה, כדאמרי'ן היו כולן יוצאות ביום אחד כל הקודמת לחבירתה אפי' שעה אחת זכתה. וחזוק⁸ דקאמיר להא מילתא, וכך היו כותבין בירושלם שעות, דאלמ'א הוּו מדקדקין במילת'יהו למידע שעות, ולא קאמיר במה דברים אמורים בירושלם אבל בשאר ארצות לא.

והתם, רמי בר חמא הוא דטען דבצפרא כתבתנן לדיליה ובפניא כתבנן לאחור. וכי אמיר ליה רב נחמן לרב ששת מאי טעמיא עבד מר הכי, ואמיר ליה רב ששת משום דקדים, ואהדר ליה רב נחמן אטו בירושלם יתבי'ן דכותבין שעות, הכי קאמיר ליה, מנא ידעי'ן דודאי קדים, אטו כוינהו הני שהדי שעתא דאסהידו והני שהדי שעתא דשהידו⁹, דילמ'א לא כוינו, כדהוה עבדי'ן בירושלם, ולא דעתיהו אימת הוה.

אבל ודאי אי כוינו וידעי ידיעה ברורה דלית בה ספק הי קדים והי מאחר, עבדי'ן כדינא; בחובות ובכתובות וכיוצא בהן, כל הקודם זכה, ובצואת שכיב מרע אחרון קיים¹⁰, שכל שאילו עומד חוזר, יכול לחזור בו ואפילו בחד יומא.

ובכי האי כיון¹¹, דקא קטלי'ן מיקטל בדיני נפשות. דתנן (סנהדרין מ, א) אחד אומיר בשתי שעות ואחד אומיר בשלש עדותן קיימת, אחד אומיר בשלש ואחד אומיר בחמש עדותן בטלה, ר' יהודה אומיר עדותן קיימת. אחד אומיר בחמש ואחד אומיר בשבע, עדותן בטלה, שבחמש חמה במזרח ובשבע חמה במערב. ואמיר רבא (פסחים יב, א) לדברי ר' יהודה אדם טועה שלש שעות חסר משהו, ואמרי'ן (שם) דיהבין להו כולהו טעותיהו¹².

השתא אינ'פשר¹³ מכונה הדא כונה, כלומר שכן בדיני ממונות דלא צריכי'ן עדות שאתה יכול להזימה¹⁴.

⁵ העתקתי מספר המקח הנדפס.

⁶ כצ"ל.

⁷ אין הלשון נוח. והכוונה שהוא לא מקבל את ההנחה "דעה ידיעה" ולהלכה אין לנו אלא לפסוק כמתנייתין וכו'.

⁸ בכתה"י: "ויחזוק" ונקוד מעל האות י הראשון, כנראה לסימן מחיקה.

⁹ נראה שהגאון פירש שמדובר בעדים שהעידו על המתנה. הרי"ף בפירושו מוכיח שמדובר בשטר, מהלשון "כתבינהו" ואפשר שהגאון פירש שהיו עדי מסירה לשטר המתנה.

¹⁰ הכוונה לנוסח הסיפור המובא בב"ב קנא, א, שרב נחמן פסק את הנכסים לר' עוקבא כי שכיב מרע יכול לחזור בו. ואפשר שהגאון מרמז כאן, שאין סתירה בין הסוגיות, כי רב נחמן טען שהנכסים לר' עוקבא, או מטעם שודא דדייני, או היות שמתה לבסוף, יש לדון אותה כשכיב מרע, שחזרתו חזרה.

¹¹ כלומר, שנצרך התכוונת של שני העדים באותה רמת דיוק השעות הנדרשת בדיני נפשות כדי שנדע מי קדם.

¹² המשך לשון הגמרא שם: "לר"מ יהבי'ן להו מתחילת שעה ראשונה עד סוף חמש... לר"י יהבי'ן להו מתחילת שעה ראשונה ועד סוף שישית".

¹³ כך נראה לתקן והכוונה שאפשר שבין העדות על המתנה "בצפרא" לבין העדות "לאורתא" מפרידים מספר שעות בודדות שאדם טועה בהם ולפי האמת לא קדם הצפרא לאורתא.

¹⁴ ולכן גם אם אין לנו דיוק בשעות, עדותן כשרה. ראה סנהדרין ופסחים שם.

אבל ודאי אי מיכונא ומסתלק כל ספיקא מיניה, דינא הוא כמתנייתין, היו כולן יוצאות ביום אחד כל הקודמות לחברתה אפילו שעה אחת זכת, בין בירושלם ובין בכל מקום, וליכא ראייה דהא מילתא לא נהגא במקום אחת, ומימרא דרב נחמן לרב ששת לא הוי למידחא האי דינא פסיקא.